

1182V

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه هنر

دانشکده هنرهای کاربردی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه دکتری

رشته پژوهش هنر

موضوع

تصویر زنان در دوره قاجار ، رویکردی بینامتنی

استاد راهنما

جناب آقای مهدی حسینی

استاد مشاور

دکتر سیروس یگانه

تحقیق و نگارش

مریم لاری

پائیز ۱۳۸۷

۱۳۸۸/۵/۱۷

کتابخانه اطلاعیه مرکز علمی پژوهشی
شعبه مدیریت

ورود به دبیرخانه دانشگاه هنر
شماره: ۱۳۸۷/۵/۱۷
تاریخ: ۱۳۸۷/۱۰/۲

۱۱۸۲۶۷

با تشکر و سپاس از

استاد مهدی حسینی
دکتر سیروس یگانه

ما کهنه چناریم که از باد ننالیم
بر خاک بیالیم
لیکن چه کنیم، آتش ما در شکم ماست
از ماست که بر ماست
(بهار، روزنامه نوبهار، ۱۳۲۹ ه.ق.)

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول : کلیات تحقیق

۱	۱-۱- مقدمه
۳	۲-۱- بیان مسئله
۴	۳-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق
۴	۴-۱- اهداف تحقیق
۵	۵-۱- فرضیه های تحقیق
۵	۶-۱- روش و قلمرو تحقیق
۷	۷-۱- پیشینه تحقیق
۹	۸-۱- محدودیتهای تحقیق

فصل دوم : بینامتنیت

۱۱	۱-۲- خاستگاه ها
۳۸	۲-۲- خوانش تصویر

فصل سوم : نگاهی به نقاشی در دوران قاجار

۴۲	۱-۳- مقدمه
۵۳	۲-۳- شیوه نگارستان
۶۵	۳-۳- دوره گذار
۸۸	۴-۳- رویکرد به طبیعت
	۵-۳- فنون و سایر هنرها
۱۰۱	۱-۵-۳- چاپ سنگی
۱۱۶	۲-۵-۳- دیوار نگاری
۱۳۰	۳-۵-۳- نقاشی لاکه
۱۳۳	۴-۵-۳- میناکاری
۱۳۶	۵-۵-۳- مصور سازی
	۶-۳- مضمونها
۱۴۶	۱-۶-۳- سیاسی
۱۵۱	۲-۶-۳- ادبی
۱۵۳	۳-۶-۳- مردم نگاری

۱۵۵ ۴-۶-۳- موضوعات فرنگی
۱۵۷ ۵-۶-۳- منظره نگاری
۱۵۸ ۶-۶-۳- شهوانی
۱۶۰ ۷-۶-۳- مذهبی

فصل چهارم : شرایط اجتماعی - سیاسی دوران قاجار و موقعیت زنان

۱۶۶ ۱-۴- شرایط عمومی
۱۸۰ ۴-۱-۱- اصلاحگران دولتی
۱۸۵ ۴-۱-۲- روشنفکران
 ۴-۲- موقعیت زنان
۱۹۵ ۴-۲-۱- زنان و خانواده
۱۹۸ ۴-۲-۲- زنان درباری
۲۱۳ ۴-۲-۳- پوشاک زنان
۲۱۸ ۴-۲-۴- مشاغل زنان
۲۲۱ ۴-۲-۵- آموزش زنان
۲۲۳ ۴-۲-۶- زنان و حرکتهای سیاسی - اجتماعی
۲۳۳ ۴-۲-۷- نشریات زنان
۲۴۸ ۴-۲-۸- زنان و هنر

فصل پنجم : خوانش بینامتنی و تقابلهای دوتایی در سه اثر

۲۶۸ ۱-۴- نقاشی دیواری سفره ایرانی، سفره فرنگی
۲۸۶ ۲-۴- مکتبخانه و مدرسه جدید در نشریه شکوفه
۳۰۸ ۳-۴- نقاشی لاکه شیخ صنعان و دختر ترسا
۳۳۲ - نتیجه گیری
 - ضمائم
۳۴۲ - تصاویری دیگر از نقاشیهای دوران قاجار
۳۵۵ - فهرست منابع
 - جدولی از نقاشان دوران قاجار
 - شجره خاندان قاجار
 - چکیده انگلیسی

فهرست تصاویر

۳۰	۱	زنان الجزایری ، پابلوییکاسو، ۱۹۵۹ م. (Hilali, 2006: 2)
۳۰	۲	زنان الجزایری در خانه ، دلاکروا، ۱۸۳۴ م. (Hilali, 2006: 2)
۵۲	۳	صحنه بزم، آینه دان ، محمدصادق ، ۱۱۸۹ ق ، دوره زند. (Diba, 1999: 165)
۵۲	۴	عشاق ، خنجر و دسته میناکاری ، دوره افشار. (Diba, 1999: 141)
۵۲	۵	عشاق ، پرده رنگ روغنی ، محمدصادق ، دوره زند. (Diba, 1999: 156)
۵۲	۶	زن نشسته با جام ، پرده رنگ روغنی ، میرزا بابا ، ۱۲۱۵ ق . دوره زند. (Diba, 1999: 158)
۶۱	۷	مادر و فرزند ، دو پرده رنگ روغنی ، دوره فتحعلیشاه. (Falk, 1972: 23)
۶۱	۸	مادر و فرزند ، پرده رنگ روغنی ، منسوب به محمد (Diba, 1999: 208)
۶۱	۹	عکس دایه‌ای در حال شیر دادن ، آنتوان سوریوگین ، ۱۳۱۰ ق. (ذکاء، ۱۳۷۶: ۵۰۶)
۶۲	۱۰	زن ایستاده در جامه بیرونی ، پرده رنگ روغنی ، دوره فتحعلیشاه. (Falk, 1972: 17)
۶۲	۱۱	زن در جامه بیرونی ، پرده رنگ روغنی ، محمد ، ۱۲۶۲ ق. (آغداشلو، ۱۳۸۴: ۱۵۶)
۶۲	۱۲	زن ایستاده در جامه بیرونی ، پرده رنگ روغنی . (Zoka, 1990: 39)
۶۲	۱۳	زن نشسته در جامه بیرونی ، پرده رنگ روغنی . (Zoka, 1990: 43)
۶۳	۱۴	زنان آکرویات باز ، دو پرده رنگ روغنی ، منسوب به احمد. (Diba, 1999: 154)
۶۳	۱۵	زن آکرویات باز ، پرده رنگ روغنی . (Falk, 1972: 15)
۶۳	۱۶	زن آکرویات باز ، پرده رنگ روغنی. (Falk, 1972: 43)
۶۴	۱۷	زنی با گلابدان ، پرده رنگ روغنی ، شیوه محمدحسن. (Qajar Portraits, 2004)
۶۴	۱۸	زنی با آینه ، پرده رنگ روغنی ، شیوه محمدحسن. (Qajar Portraits, 2004)
۶۴	۱۹	زن رقصنده ، پرده رنگ روغنی ، دوره فتحعلیشاه. (Qajar Portraits, 2004)
۶۴	۲۰	زنی با آهو ، پرده رنگ روغنی ، دوره فتحعلیشاه. (Qajar Portraits, 2004)
۷۳	۲۱	نمودی از دید عکاسانه در نقاشی دوره قاجار. (افشار، ۱۳۷: ۲۰۳)
۷۴	۲۲	داستان عظیم خان اصفهانی ، آبرنگ روی کاغذ ، صنایع‌الملک ، ۱۲۶۸ ق. (ذکاء، ۱۳۸۲: ۱۵۱)
۷۴	۲۳	میرزا ابوالفضل کاشانی و بیمار ، آبرنگ ، صنایع‌الملک ، ۱۲۷۶ ق. (حرفه هنرمند، ۱۳۸۴: ۱۵۹)
۷۵	۲۴	شفا یافتن دختر نایینا ، سیاه‌قلم لیتوگرافی ، صنایع‌الملک. (ذکاء، ۱۳۸۲: ۷۴)
۷۵	۲۵	دو دل‌داده و پیرزن مشاطه ، رنگ‌روغنی ، صنایع‌الملک، ۱۲۵۹ ق . (ذکاء، ۱۳۸۲: ۱۵۴)
۷۵	۲۶	لوگوی سفرنامه ناصرالدین شاه ، صنایع‌الملک. (چاپ‌سنگی، ۱۲۸۷ ق)
۷۵	۲۷	خورشید خانم ، آبرنگ روی کاغذ ، صنایع‌الملک ، ۱۲۵۸ ق. (ذکاء، ۱۳۸۲: ۸۴)
۷۶	۲۸	چند صحنه از هزارو یکشب ، صنایع‌الملک. (ذکاء، ۱۳۸۲: صفحات مختلف)

۷۷	چند صحنه از هزارویکشب ، صنیع الملک. (ذکاء، ۱۳۸۲:صفحات مختلف)	۲۹
۷۹	دو تصویر از سرگذشت مسترس هورتست ، ابوتراب غفاری. (چاپ سنگی ، ۱۳۰۴ ق)	۳۰
۸۱	صحنه هایی از مثنوی ، یحیی غفاری ، ۸۰-۱۲۷۹ ق. (Hillenbrand, 2000:90)	۳۱
۸۱	زن نشسته، آبرنگ روی کاغذ ، یحیی غفاری ، ۱۲۷۸ ق . (Hillenbrand, 2000:89)	۳۲
۸۴	زن برهنه و کودک، قلمدان لاک، محمودخان ملک الشعرا. (نگاهی به...۱۳۵۴)	۳۳
۸۴	اجرای رقص توسط پسر بچه ها با لباس دخترانه ، سالتیکوف. (آلمانی ، ۱۳۷۸:۲۹۱)	۳۴
۸۴	بخشی از آبرنگ شماره ۳۶.	۳۵
۸۴	جشن ۱۵۰ سالگی سلسله قاجار، آبرنگ روی کاغذ، محمودخان ملک الشعرا.	۳۶
۸۷	ملاقات نصرالدین میرزا و تزار، آینه دان لاک، محمد اسماعیل ، ۱۲۷۰ ق. (Diba, 1999: 234)	۳۷
۸۷	عشاق، آینه دان لاک ، نجف علی ، ۱۲۷۵ ق. (Khalili, 1997:42)	۳۸
۸۷	مجلس چایخوران ، تابلو رنگ روغنی ، اسماعیل جلاير. (فريه ، ۱۳۷۸:۲۳۱)	۳۹
۹۴	زن با کتابی در دست ، رنگ روغنی ، کمال الملک . (آشتیانی، ۱۳۷۸:۲۷۳)	۴۰
۹۴	عمله طرب ، تابلوی رنگ روغنی ، کمال الملک ، ۱۳۰۳ ق . (آشتیانی ، ۱۳۷۸:۲۱۹)	۴۱
۹۵	رمال، تابلوی رنگ روغنی ، کمال الملک ، ۱۳۰۹ ق. (آشتیانی ، ۱۳۷۸:۳۱۱)	۴۲
۹۵	فالگیر ، تابلوی رنگ روغنی ، کمال الملک ، ۱۳۳۵ ق . (آشتیانی ، ۱۳۷۸:۲۹۳)	۴۳
۹۹	زنان قالیباف ، تابلوی رنگ روغنی ، موسی ممیزی ، ۱۳۱۳ ق . (پاکباز، ۱۳۷۹:۱۸۳)	۴۴
۹۹	زنان در خانه ، تابلوی رنگ روغنی ، محمدعلی ، ۱۳۲۲ ق . (کریم زاده ، ۱۳۶۹:۱۰۰۷)	۴۵
۱۰۰	چهره تاج السلطنه ، تابلوی رنگ روغنی ، ۱۳۲۸ ق. (Diba, 1999: 272)	۴۶
۱۰۰	جن گیر ، تابلوی رنگ روغنی ، منسوب به کمال الملک ، ۱۳۱۸ ق. (Diba, 1999: 273)	۴۷
۱۰۵	قصه و روزنامه یک جوان فقیر . (چاپ سنگی ، ۱۳۲۹ ق)	۴۸
۱۰۵	داستان پسر کنت مونت کریستو. (چاپ سنگی ، ۱۳۲۲ ق)	۴۹
۱۰۵	داستان کنت مونت کریستو. (چاپ سنگی ، ۱۳۱۲ ق)	۵۰
۱۰۵	داستان لرد هوب . (چاپ سنگی ، ۱۳۲۸ ق)	۵۱
۱۰۶	پوراندخت ، چاپ سنگی ، میرزا مطلب ، ۱۲۹۸ ق. (تناولی ، ۱۳۶۸:۴۵)	۵۲
۱۰۶	پوراندخت ، قالیچه ، ۱۳۲۵ ق. (تناولی ، ۱۳۶۸:۱۷۵)	۵۳
۱۰۶	خسرو و شیرین ، چاپ سنگی ، ۱۳۱۴ ق . (تناولی ، ۱۳۶۸:۶۴)	۵۴
۱۰۶	خسرو و شیرین ، قالیچه ، قرن ۱۴ ق. (تناولی ، ۱۳۶۸:۲۲۴)	۵۵
۱۰۷	چوگان بازی خسرو و شیرین . (نظامی ، ۱۳۱۶ ق)	۵۶
۱۰۷	دختر کورنگ شاه در حال شکار ، چاپ سنگی ، مصطفی ، ۱۳۰۷ ق. (مارزلف، ۱۳۸۴:۳۶۵)	۵۷

۱۰۸	صورت کوبه الرامی ، چاپ سنگی. (عجایب المخلوقات ، ۱۲۶۴ق)	۵۸
۱۰۸	فرشتگان ، چاپ سنگی. (اسکندرنامه ، ۱۲۷۲ ق)	۵۹
۱۰۸	جانوری از جانوران دریا ، چاپ سنگی . (عجایب المخلوقات، ۱۲۶۴ق)	۶۰
۱۰۸	موجودات بالدار، چاپ سنگی . (عجایب المخلوقات ، ۱۲۶۴ ق)	۶۱
۱۰۸	قسمتی از مجلس حضرت سلیمان ، چاپ سنگی. (عجایب المخلوقات ، ۱۲۶۴ق)	۶۲
۱۰۸	صورت کواکب الحدود الحیه ، چاپ سنگی. (عجایب المخلوقات، ۱۲۶۴ق)	۶۳
۱۰۹	مجالسی از تصویرگریهای کتب چاپ سنگی.	۶۴
۱۱۴	لوگوی برخی نشریات انتقادی و فکاهی در دوران مشروطه.	۶۵
۱۱۵	کاریکاتورهایی از نشریه ملانصرالدین در مورد ظلم واردتبر زنان. (ساهر، ۱۳۷۷:۲۵)	۶۶
۱۱۹	نیم تنه زن فرنگی ، نقاشی دیواری ، قرن ۱۴ ق ، یزد. (سیف، ۱۳۷۱:۱۴۲)	۶۷
۱۲۰	زن فرنگی ، خورشید خانم و فرشته ، رنگروغنی ، ۱۲۶۳ ق. (Diba, 1999: 217)	۶۸
۱۲۴	شیخ صنعان و دختر ترسا ، کاشی نگاری . (سیف، ۱۳۷۶:۱۵۳)	۶۹
۱۲۴	دیدار خسرو و شیرین ، کاشی نگاری . (Zoka, 1990: 60)	۷۰
۱۲۴	شیخ صنعان و دختر ترسا ، کاشی نگاری. (سیف، ۱۳۷۶:۲۳۴)	۷۱
۱۲۴	شیرین و ندیمگان ، کاشی نگاری . (Zoka, 1990: 4)	۷۲
۱۲۴	بهرام و گلندام ، کاشی نگاری. (سیف، ۱۳۷۶:۱۲۵)	۷۳
۱۲۵	نقش زنان ، کاشی نگاری ، قرن ۱۴ ق. (سیف، ۱۳۷۶:۲۳۰)	۷۴
۱۲۶	تاج السلطنه (شریعت پناهی، ۱۳۷۲:۲۰۴). فخرالسادات (افشار، ۱۳۷:۲۰۷)	۷۵
۱۲۹	زن فرنگی با گلدان گل ، رنگ لعابی و طلا بر شیشه ، قرن ۱۳ ق. (ورنویت ، ۱۳۸۲:۱۴۳)	۷۶
۱۲۹	زن با پرنده ، نقاشی پشت شیشه. (Diba, 1999: 213)	۷۷
۱۲۹	چهره افتخار السلطنه، رنگ روغنی پشت شیشه ، بیوک احمدی . (سیف، ۱۳۷۱:۲۲۲)	۷۸
۱۲۹	زن با پرنده ، رنگروغنی پشت شیشه. (سیف، ۱۳۷۱:۲۰۸)	۷۹
۱۲۹	دختر و جام ، نقاشی پشت شیشه . (فریه ، ۱۳۷۴:۲۳۰)	۸۰
۱۳۲	دو نمونه کارت بازی لاکی، آقا لطفعلی شیرازی . (Khalili, 1997:153)	۸۱
۱۳۲	عشاق ، آینه دان لاکی ، ۱۲۶۶ ق. (Khalili, 1997:153)	۸۲
۱۳۲	زن نشسته ، قلمدان لاکی . (Khalili, 1997:234)	۸۳
۱۳۲	آینه دان لاکی ، محمدحسن نقاشباشی ، ۱۲۸۷ ق. (Khalili, 1997:150)	۸۴
۱۳۵	چهره زن ، سرقلیان مینایی ، عبدالرحیم. (ورنویت ، ۱۳۸۲:۱۸۲)	۸۵
۱۳۵	عشاق ، سرقلیان مینایی . (ورنویت ، ۱۳۸۲:۱۸۲)	۸۶

۱۳۵	مادر و فرزند ، سرقلیان مینایی. (ورنویت ، ۱۳۸۲:۱۸۲)	۸۷
۱۳۵	زن ایستاده ، سرقلیان مینایی. (ورنویت ، ۱۳۸۲:۱۸۲)	۸۸
۱۳۵	تفوش صورفلکی، ظروف لاکی، محمدباقر. (Diba, 1999: 211)	۸۹
۱۴۱	صورت زن ، آقا لطفعلی شیرازی. (آغداشلو ، ۱۳۷۶:۱۱۵)	۹۰
۱۴۱	خواستگاری و زفاف زال و رودابه ، لطفعلی شیرازی ، ۱۲۷۹ ق. (آغداشلو ، ۱۳۷۶:۱۲۳)	۹۱
۱۴۱	زنان قاجاری ، دو قلمدان لاکی ، لطفعلی شیرازی ، ۱۲۶۴ ق. (آغداشلو ، ۱۳۷۶:۱۰۴)	۹۲
۱۴۲	صحنه‌هایی از حکایت ملک نعمان ، هزارو یکشب. (ذکاء ، ۱۳۸۲: صفحات مختلف)	۹۳
۱۴۳	صحنه‌هایی از هزارو یکشب . (ذکاء ، ۱۳۸۲: صفحات مختلف)	۹۴
۱۴۴	صحنه‌هایی از هزار و یکشب. (ذکاء ، ۱۳۸۲: صفحات مختلف)	۹۵
۱۴۵	صحنه‌هایی از هزار و یکشب . (ذکاء ، ۱۳۸۲: صفحات مختلف)	۹۶
۱۴۹	شیر و خورشید ، کاشی‌نگاری ، نمای شمس‌العماره تهران. (سیف، ۱۳۷۶:۹۷)	۹۷
۱۴۹	شیر و خورشید ، کاشی‌نگاری، نمای شمس‌العماره تهران . (سیف، ۱۳۷۶:۲۰۰)	۹۸
۱۴۹	شیر و خورشید ، نشان میناکاری ، محمدجعفر، ۱۲۴۲ ق. (Raby, 1999: 27)	۹۹
۱۴۹	شیر و خورشید ، بشقاب میناکاری ، محمدجعفر ، ۱۲۳۳ ق. (Diba, 1999: 202)	۱۰۰
۱۴۹	شیر و خورشید ، چاپ سنگی . (روزنامه دولت علیه ایران ، ۱۲۷۹ ق)	۱۰۱
۱۴۹	شیر با صورت خورشید ، ظرف لاکی، محمدباقر. (Diba, 1999: 211)	۱۰۲
۱۵۰	مام وطن . (چاپ سنگی ، نشریه ناهید)	۱۰۳
۱۵۰	مام وطن . (چاپ سنگی ، نشریه زنبور)	۱۰۴
۱۵۰	فرشته مشروطه ، چاپ سنگی . (نشریه فریاد ، ۱۳۲۹ ق)	۱۰۵
۱۵۰	مام وطن ، چاپ سنگی. (نشریه ملانصرالدین ، ۱۲۸۵ق)	۱۰۶
۱۵۲	پیرزن و ملک سنجر، تصویرگری کتاب. (Loukonine, 1996: 247)	۱۰۷
۱۵۲	زال و رودابه ، تصویرگری کتاب. (فریه ، ۱۳۷۴:۲۳۰)	۱۰۸
۱۵۲	رستم و تهمینه ، تصویرگری کتاب. (فریه ، ۱۳۷۴:۲۳۰)	۱۰۹
۱۵۲	خسرو و شیرین ، تصویرگری کتاب. (فریه ، ۱۳۷۴:۲۳۰)	۱۱۰
۱۵۴	زنان در مرقع اصناف عهد قاجار ، آبرنگ . (سمسار، ۱۳۷۹:۳۰۵)	۱۱۱
۱۵۴	حمام زنانه ، مراسم عقد و آوردن عروس ، آینه دان لاکي. (Khalili, 1997:45)	۱۱۲
۱۵۶	مریم و مسیح ، قلمدان لاکي ، ۱۳۰۲ ق. (Khalili, 1997:10)	۱۱۳
۱۵۶	مریم و مسیح ، قلمدان لاکي . (Khalili, 1997:12)	۱۱۴
۱۵۶	عشاق ، قلمدان لاکي . (Khalili, 1997:30)	۱۱۵

۱۵۶	مریم، مسیح و فرشتگان، رنگ روغنی . (کارت پستال)	۱۱۶
۱۵۶	چهار زن در جامه فرنگی ، میناکاری، محسن جلیبی . (Raby, 1999: 90)	۱۱۷
۱۵۶	خانواده مقدس (مریم ، عیسی و فرشتگان) ، لاکي. (Khalili, 1997:20)	۱۱۸
۱۵۹	عشاق ، کاشی نگاری . (Zoka, 1990: 64)	۱۱۹
۱۵۹	زنان و کودکان ، قلمدان لاکي، عبدالحسین صنیع همایون. (Khalili, 1997:240)	۱۲۰
۱۵۹	زن نیمه برهنه ، قلمدان لاکي، رفیع الحسینی. (Khalili, 1997:235)	۱۲۱
۱۵۹	مادر و کودک ، دوره محمدشاه . (Falk, 1972: 39)	۱۲۲
۱۵۹	زن خوابیده نیمه برهنه ، انفیہ دان لاکي، ۱۲۹۲ ق. (Khalili, 1997:130)	۱۲۳
۱۶۳	مجلس حضرت سلیمان، چاپ سنگی . (عجایب المخلوقات ، ۱۲۶۴ق)	۱۲۴
۱۶۳	دادن انگشتری به حضرت سلیمان توسط جبرئیل . (عجایب المخلوقات ، ۱۲۶۴ق)	۱۲۵
۱۶۳	مجلس حضرت سلیمان ، کاشی نگاری، تکیه معاون الملک. (نگارنده)	۱۲۶
۱۶۳	مجلس حضرت سلیمان، نسخه محمد رضا اصفهانی. (Khalili, 1997:140)	۱۲۷
۱۶۴	فرشتگان، کاشی نگاری ، محمدباقر ، ۱۳۴۳ق. (سیف ، ۱۳۷۶:۱۰۶)	۱۲۸
۱۶۴	شمایل حضرت علی (ع) ، آینه دان لاکي، محمد اسماعیل، ۱۲۸۸ ق. (Diba, 1999: 257)	۱۲۹
۱۶۴	عروج حضرت محمد(ص) ، رنگ روغنی پشت شیشه ، میرزا اسکندر. (سیف ، ۱۳۷۱:۸۸)	۱۳۰
۱۶۴	درویش کابلی در برابر سید الشهدا (ع) ، کاشی نگاری ، استاد آقائی. (سیف ، ۱۳۷۶:۱۱۳)	۱۳۱
۱۶۴	عروج حضرت محمد(ص)، کاشی نگاری ، تکیه معاون الملک. (سیف ، ۱۳۷۶:۸۷)	۱۳۲
۱۶۵	فرشتگان در نقاشی قاجاری .	۱۳۳
۱۷۶	زنان نوازنده و رقصنده ، طرحی از ناصرالدین شاه. (امانت ، ۱۳۸۳ : ۲۸۳)	۱۳۴
۱۷۶	ناصرالدین شاه با کامران میرزا و خواهرش ، ۱۲۷۹ ق. (ذکاء ، ۱۳۷۶: ۲۸)	۱۳۵
۱۷۶	زن خوابیده و زن نوازنده ، نقاشی منسوب به ناصرالدین شاه. (یغما ، ۱۳۳۷ : ۹)	۱۳۶
۲۱۱	عکسهایی از مهد علیا (سمسار ، ۱۳۸۲: ۱۵۸) و عزت الدوله. (افشار ، ۱۳۷۰: ۲۱۶)	۱۳۷
۲۱۲	عکسی از تاج السلطنه دختر ناصرالدین شاه در جامه فرنگی . (شریعت پناهی ، ۱۳۷۲: ۲۰۴)	۱۳۸
۲۱۲	عکسی از انیس الدوله همسر ناصرالدین شاه ، ۱۲۸۸ ق. (ذکاء ، ۱۳۷۶: ۳۲)	۱۳۹
۲۱۲	عکسی از باغبان باشی یکی از آخرین همسران ناصرالدین شاه ، ۱۳۰۶ ق. (ذکاء ، ۱۳۷۶: ۳۴)	۱۴۰
۲۱۲	عکسی از انیس الدوله . (سمسار ، ۱۳۸۲: ۱۵۹)	۱۴۱
۲۱۷	زن ایستاده در جامه بیرونی، طرحی از دو هوسه، ۱۲۶۷ ق. (فرمانفرمایان ، ۱۳۵۴: ۱۷)	۱۴۲
۲۱۷	زن و کودک ، آقا لطفعلی خان شیرازی ، ۱۲۷۲ ق. (آغداشلو ، ۱۳۷۶ : ۱۱۴)	۱۴۳
۲۱۷	دو عکس از زنان درباری، اولی: (سمسار ، ۱۳۸۲: ۱۶۶) دومی: (سمسار، ۱۳۸۲: ۱۵۷)	۱۴۴

۲۱۷	عکسی از کلفتهای حاجی یاقوت، ۱۳۱۸ ق. (دمندان، ۱۳۷۷: ۱۶۹)	۱۴۵
۲۲۰	عکسی از دختران قالیباف، دهه ۱۳۱۰ ق. (ذکاء، ۱۳۷۶) بدون شماره صفحه	۱۴۶
۲۲۰	عکسی از زنان ارمنی سر تنور نان، ۱۳۱۰ ق. (ذکاء، ۱۳۷۶) بدون شماره صفحه	۱۴۷
۲۲۰	عکسی از زنان بافنده ارمنی، ۱۳۱۰ ق. (ذکاء، ۱۳۷۶) بدون شماره صفحه	۱۴۸
۲۳۵	لوگو و صفحه اول نشریه شکوفه. (چاپ سنگی، ۱۳۳۰ ق)	۱۴۹
۲۳۵	لوگو و جلد نشریه زبان زنان. (چاپ سنگی، ۱۳۲۳ ق)	۱۵۰
۲۳۵	لوگو و جلد نشریه دانش. (چاپ سنگی، ۱۳۲۸ ق)	۱۵۱
۲۴۳	زن طالعبین، چاپ سنگی، نشریه شکوفه.	۱۵۲
۲۴۳	مراسم چهارشنبه سوری، چاپ سنگی، نشریه شکوفه.	۱۵۳
۲۴۴	دعوی عروس و مادر شوهر، چاپ سنگی، نشریه شکوفه.	۱۵۴
۲۴۴	دعوی خانوادگی، چاپ سنگی، نشریه شکوفه.	۱۵۵
۲۴۵	مقایسه درمان پزشکی سنتی و جدید، چاپ سنگی، نشریه شکوفه.	۱۵۶
۲۴۵	عکس پزشک و بیمارانش، عکاسان شیراز. (عکس از نگارنده از نمایشگاه عکسی در شیراز)	۱۵۷
۲۴۶	فالگیرهای کولی، چاپ سنگی، نشریه شکوفه.	۱۵۸
۲۴۶	ملاشمعون دعانویس، چاپ سنگی، نشریه شکوفه.	۱۵۹
۲۴۷	رعایت بهداشت آب، چاپ سنگی، نشریه شکوفه.	۱۶۰
۲۴۷	مقایسه پزشکی سنتی و جدید، چاپ سنگی، نشریه شکوفه.	۱۶۱
۲۶۴	عکس زن تارنواز. (آلمانی، ۱۳۷۸: ۴۲۶)	۱۶۲
۲۶۴	عکس دسته مطربها در دوران مظفرالدین شاه. (خالقی، ۱۳۵۳: ۴۷۱)	۱۶۳
۲۶۴	عکس انیس الدوله و پیانو. (سمسار، ۱۳۸۲: ۱۶۰)	۱۶۴
۲۶۴	عکس دسته مطربها. (خالقی، ۱۳۵۳: ۴۷۳)	۱۶۵
۲۶۴	زنان نوازنده، پرده رنگروغنی، ۱۲۶۱ ق. (Falk, 1972: 56)	۱۶۶
۲۶۵	زن نوازنده، پرده رنگروغنی، دوره فتحعلیشاه. (Qajar Portraits, 2004)	۱۶۷
۲۶۵	زن نوازنده، پرده رنگروغنی، ابوالقاسم، ۱۲۲۶ ق. (Falk, 1972: 20)	۱۶۸
۲۶۵	زن نوازنده، پرده رنگروغنی، دوره فتحعلیشاه. (Qajar Portraits, 2004)	۱۶۹
۲۶۵	زن نوازنده، پرده رنگروغنی. (ماسلینسینیا، ۱۳۷۴: ۴۸)	۱۷۰
۲۶۶	زن رقصنده، پرده رنگروغنی. (Diba, 1999: 209)	۱۷۱
۲۶۶	زن رقصنده، پرده رنگروغنی. (Falk, 1972: 25)	۱۷۲
۲۶۶	زن رقصنده، پرده رنگروغنی، ۱۲۶۱ ق. (Falk, 1972: 55)	۱۷۳

۲۶۶	زن رقصنده ، پرده رنگروغنی ، ۱۲۵۶ ق. (Falk, 1972: 47)	۱۷۴
۲۶۶	رن رقصنده ، پرده رنگروغنی ، ۱۲۵۶ ق. (Falk, 1972: 45)	۱۷۵
۲۶۷	عکس یک زن تعزیه گردان . (سمسار ، ۱۳۸۲: ۱۶۲)	۱۷۶
۲۶۷	زن روضه خوان، آبرنگ، مرقع اصناف عهد قاجار. (سمسار ، ۱۳۷۹: ۳۰۶)	۱۷۷
۲۶۷	عکس از شبیه خوانی در مراسم عزاداری. (آلمانی، ۱۳۷۸: ۲۸۳). و (افشار، ۱۳۷۰: ۲۴۸)	۱۷۸
۲۸۲	سفره ایرانی ، سفره فرنگی ، دیوارنگاری. (سیف ، ۱۳۷۹: ۱۴۶)	۱۷۹
۲۸۲	مقایسه خطوط اصلی در سفره ایرانی ، سفره فرنگی .	۱۸۰
۲۸۳	مقایسه مرد نشست در سفره ایرانی و طراحی محمدیوسف. (خزائی ، ۱۳۶۸: ۴۵۱)	۱۸۱
۲۸۳	مقایسه دو متن تصویری سفره ایرانی و ضیافت ۱۵۰ سالگی سلسله قاجار.	۱۸۲
۲۸۴	قسمتهایی از تصاویر زنان فرنگی در دیوارنگاری. (سیف، ۱۳۷۹: ۱۵۱)	۱۸۳
۲۸۵	مقایسه گلدان گل در مهمانی فرنگی با کاشی نگاری مسجد نصیرالملک ، شیراز.	۱۸۴
۲۸۵	قسمتی از «مهمانی اروپایی» ، آینه دان لاکي ، ۱۲۷۶ ق. (Khalili, 1997:72)	۱۸۵
۳۰۱	لوگوی روزنامه شکوفه .	۱۸۶
۳۰۱	مکتبخانه و مدرسه جدید، چاپ سنگی، روزنامه شکوفه.	۱۸۷
۳۰۲	مقایسه برخی از رمزگان انسانی و اشیاء در دو پاره مکتبخانه و مدرسه جدید.	۱۸۸
۳۰۳	تشویق مردم به فرستادن بچه ها به مدرسه جدید ، چاپ سنگی، روزنامه شکوفه .	۱۸۹
۳۰۳	تشویق مردم به فرستادن بچه ها به مدرسه جدید ، چاپ سنگی، روزنامه شکوفه .	۱۹۰
۳۰۴	معلمی که شاگرد خود را کور کرد ، تعلیم الاطفال ، مفتاح الملک. (محمدی ، ۱۳۸۰: ۴۶)	۱۹۱
۳۰۴	عکسی از فلک کردن کودکان در مکتبخانه. (افشار، ۱۳۷۰: ۳۱۶)	۱۹۲
۳۰۵	مکتبخانه ، چاپ سنگی ، اقبال ناصری ، ۱۳۰۲ ق. (محمدی ، ۱۳۸۰: ۴۰۶)	۱۹۳
۳۰۵	علی و خواهران ، چاپ سنگی، یحیی دولت آبادی ، ۱۳۳۱ ق. (محمدی ، ۱۳۸۰: ۴۰۷)	۱۹۴
۳۰۶	خروج شاگردان از مدرسه ، چاپ سنگی، تاج بخش ، ۱۳۴۳ ق. (محمدی ، ۱۳۸۰: ۴۱۴)	۱۹۵
۳۰۶	مکتبخانه آخوندباجی ، چاپ سنگی ، میرزا عباس ، ۱۳۰۲ ق. (محمدی ، ۱۳۸۰: ۴۷)	۱۹۶
۳۰۷	مقایسه خطوط و سطوح در دو پاره مکتبخانه و مدرسه جدید.	۱۹۷
۳۲۳	شیخ صنعان و دختر ترسا ، آینه دان لاکي ، ۱۲۷۶ ق. (Khalili, 1997:73)	۱۹۸
۳۲۴	پنج تن آل عبا ، آینه دان لاکي ، ۱۲۷۶ ق. (Khalili, 1997:73)	۱۹۹
۳۲۵	مجالس فرنگی ، آینه دان لاکي ، ۱۲۷۶ ق. (Khalili, 1997:72)	۲۰۰
۳۲۶	شیخ صنعان و دختر ترسا ، کاشی نگاری ، میرزا عبدالرزاق . (سیف، ۱۳۷۶: ۱۲۷)	۲۰۱
۳۲۶	شیخ صنعان و دختر ترسا، پرده رنگ روغنی ، محمدحسن . (Falk, 1972: 30)	۲۰۲

۳۲۶	شیخ‌صنعان و دختر ترسا ، پرده رنگ روغنی ، دوره فتحعلیشاه. (51: 2005, Najmabadi)	۲۰۳
۳۲۶	شیخ‌صنعان و دختر ترسا ، قلمدان لاکه . (Khalili, 1997:66)	۲۰۴
۳۲۷	شیخ‌صنعان و دختر ترسا ، قلمدانهای لاکه . (Khalili, 1997:74)	۲۰۵
۳۲۸	عکس ماهری و دو «زن پوش». (بیضایی، ۱۳۷۸:۱۷۸)	۲۰۶
۳۲۸	عکس گروه مطربان. (دمندان ، ۱۳۸۲:۱۹۱)	۲۰۷
۳۲۸	عکس گروه موید در «تیار» علی بیگ. (بیضایی، ۱۳۷۸:۱۷۷)	۲۰۸
۳۲۹	رمزگان مربوط به اشخاص و رمزگان مربوط به اشیاء و مکانها .	۲۰۹
۳۳۰	مقایسه دختر ترسا در نقاشیهای مربوط به شیخ‌صنعان و دختر ترسا.	۲۱۰
۳۳۱	خطوط اصلی در شیخ‌صنعان و دختر ترسا.	۲۱۱
۳۴۲	دو زن، پرده رنگ‌روغنی ، دوره فتحعلیشاه . (Qajar Portraits, 2004)	۲۱۲
۳۴۲	زن و مرد، پرده رنگ‌روغنی ، دوره فتحعلیشاه . (Qajar Portraits, 2004)	۲۱۳
۳۴۲	مرد جوان و پیرمرد ، پرده رنگ‌روغنی ، دوره فتحعلیشاه . (خزائی ، ۱۳۶۸ : ۴۱۳)	۲۱۴
۳۴۳	عشاق ، پرده رنگ‌روغنی . (Falk, 1972: 6)	۲۱۵
۳۴۳	ایاز و عزرا ، پرده رنگ‌روغنی . (Falk, 1972:63)	۲۱۶
۳۴۳	عشاق ، پرده رنگ‌روغنی . (Qajar Portraits, 2004)	۲۱۷
۳۴۳	عشاق، پرده رنگ‌روغنی ، دوره ناصرالدین شاه . (Falk, 1972: 7)	۲۱۸
۳۴۳	عشاق، پرده رنگ‌روغنی. (کارت پستال)	۲۱۹
۳۴۴	زن نشسته ، پرده رنگ‌روغنی ، دوره محمدشاه. (Falk, 1972: 50)	۲۲۰
۳۴۴	زن نشسته ، پرده رنگ‌روغنی . (کارت پستال)	۲۲۱
۳۴۴	زن نشسته ، پرده رنگ‌روغنی ، دوره محمدشاه . (Falk, 1972: 38)	۲۲۲
۳۴۴	زن نشسته ، پرده رنگ‌روغنی ، ۱۲۵۶ ق. (Falk, 1972: 5)	۲۲۳
۳۴۵	زنان ایستاده ، سه پرده رنگ‌روغنی ، دوره فتحعلیشاه . (Falk, 1972: 33)	۲۲۴
۳۴۵	زن ایستاده با گل و جام، پرده رنگ‌روغنی. (Diba, 1999: 205)	۲۲۵
۳۴۵	دختران ایستاده ، دو پرده رنگ‌روغنی ، دوره فتحعلیشاه . (Falk, 1972: 24)	۲۲۶
۳۴۶	دختران نوازنده ، بخشی از یک ترکیب بزرگ ، ابوالقاسم. (Falk, 1972: 21)	۲۲۷
۳۴۶	دختران نوازنده ، رنگ‌روغنی ، منسوب به میرزا بابا. (Diba, 1999: 206)	۲۲۸
۳۴۷	صحنه‌هایی از شاهنامه داوری، لطفعلی شیرازی. (آغداشلو ، ۱۳۷۶ : ۱۳۲-۱۴۱-۱۵۰-۱۶۴)	۲۲۹
۳۴۸	عکسی از زینب پاشا . (ناهدی ، ۱۳۸۵ : ۱۲۸)	۲۳۰
۳۴۹	مقایسه برگی از شاهنامه داوری با شاهنامه دموت و جامع التواریخ	۲۳۱

۳۵۰	چند صحنه از عشاق در هزار و یکشب. (ذکاء، ۱۳۸۲: صفحات مختلف)	۲۳۲
۳۵۱	چند صحنه بزم در هزار و یکشب. (ذکاء، ۱۳۸۲: صفحات مختلف)	۲۳۳
۳۵۲	مقایسه سطوح دو تابلوی رمال و فالگیر یهودی از کمال الملک.	۲۳۴
۳۵۳	ملاقات شیخ صنعان و دختر ترسا، نسخه عبدالله خان. (Hillenbrand, 2000:170)	۲۳۵
۳۵۳	خوکچرانی شیخ صنعان، مجلس العشاق، سده ۱۱ ق. (Najmabadi, 2005: 50)	۲۳۶
۳۵۳	صحنه وداع و مرگ دختر ترسا، نسخه عبدالله خان. (Hillenbrand, 2000:170)	۲۳۷
۳۵۳	مجلس بزم شیخ صنعان و دختر ترسا، نسخه عبدالله خان. (Hillenbrand, 2000:170)	۲۳۸
۳۵۴	خورشید خانم، کاشی نگاری، استاد آقایی، لنگرود. (سیف، ۱۳۷۶: ۱۱۳)	۲۳۹
۳۵۴	خورشید خانم، بخشی از سینی میناکاری. (Loukonine, 1996: 256)	۲۴۰
۳۵۴	نشان شیر و خورشید، نقره و برلیان، سده ۱۳ ق. (Raby, 1999: 33)	۲۴۱
۳۵۴	خورشید خانم، رنگ روغنی پشت شیشه، سده ۱۳ ق. (سیف، ۱۳۷۱: ۲۳۸)	۲۴۲
۳۵۴	بخشی از نشان شیر و خورشید، محمد جعفر، ۱۲۴۲ ق. (Raby, 1999: 27)	۲۴۳
۳۵۴	خورشید خانم، نقاشی روی سقف، اصفهان، سده ۱۳ ق. (سیف، ۱۳۷۹: ۱۸۵)	۲۴۴

چکیده

این پژوهش تصویر زنان در نقاشی دوران قاجار را مورد مطالعه قرار می‌دهد. بررسی تغییرات نقش زنان در نقاشی (از نظر مضمونی و بیان بصری) و در رابطه با تحولات اجتماعی - سیاسی دوران (تجددگرایی و مشروطه‌خواهی) از اهداف این تحقیق بوده است. از طرف دیگر شناخت رابطه این تغییرات با مهمترین چالش دوران قاجار یعنی تقابل بین دو قطب سنت و تجدد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. تحلیل و تأویل تصاویر با رویکردی بینامتنی و بر اساس متون نوشتاری (سفرنامه‌ها، مدارک تاریخی و ...) و متون تصویری (حدود ۹۰۰ تصویر نقاشی و عکاسی از زنان) انجام گرفت. خوانش متون (تصویری و نوشتاری) با پذیرش خواننده (پژوهشگر) به عنوان عنصری فعال و موثر و با هدف کشف معانی و لایه‌های پنهان صورت گرفت و پژوهشگر کوشید تا با روش تحقیق کیفی و در فضایی بینامتنی به خوانش تصاویر زنان بپردازد و در این پژوهش (خود به مثابه یک بینامتن)، خوانشهای جدیدی را در رابطه با بستر اجتماعی و هنری معاصر برانگیزد.

ردیابی تعامل سنت و تجدد و تاثیر آن بر نقش زنان در نقاشی دوران قاجار با جستجوی مهمترین قطبهای دوگانه ممکن گشت و خوانش متن اصلی با کنکاش در سایر متون نوشتاری و تصویری میسر شد. این امر بدون شناخت شرایط اجتماعی - سیاسی و وضعیت زنان در دوران قاجار (متن اجتماعی) امکانپذیر نبود. پژوهشگر کوشید تا با خوانشی بینامتنی و با توجه به دو مفهوم اساسی مکالمه و تک‌گویی به لایه‌های پنهانی که شاید توسط مؤلف به طور مستقیم مطرح نشده بود، دست یابد و رابطه معناداری بین چالشهای دوران و نقش زن در متن مورد خوانش بیابد

واژگان کلیدی: تصویر زنان، نقاشی دوران قاجار، بینامتنیت

فصل اول : کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

این پژوهش در قلمرو مثلثی شکل می‌گیرد که سه راس آن را زنان، نقاشی دوران قاجار و بینامتنیت تشکیل داده است. زنان در این دوران عملاً به حیات تازه‌ای در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی دست یافتند و تلاش‌های ایشان اگرچه به موفقیت کامل در برخی از حوزه‌ها مثلاً حقوق زنان نینجامید اما برای ایشان سرنوشت تازه‌ای رقم زد که اثرات آن تا امروز ادامه دارد؛ از این نظر دوران قاجار در مورد برخورد با مسائل زنان عصر یگانه‌ای محسوب می‌شود. از طرف دیگر نقاشی دوران قاجار در چالش مستقیم با نقاشی اروپایی قرار گرفت که در رابطه با تقابل اصلی دوران یعنی سنت و مدرنیته قرار داشت و چنین به نظر می‌رسید که پرسش‌های هنرمندان این دوران بدون یافتن پاسخ‌های همه جانبه و جامع در مورد کلیه وجوه این تقابل در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بی‌جواب بماند. چگونگی رابطه هنر سنتی با هنر غرب، مسئله هویت ملی در برخورد با هنر جهانی و اشکال بیان هنری با هویت ملی از جمله سئوالاتی است که امروزه نیز درخور توجه و بررسی بسیار است و زوایای تاریک و نامشخص آن جای پژوهش فراوان دارد.

این دو راس مثلث (زنان و نقاشی دوران قاجار) که برای این پژوهش چالش‌برانگیز و پراهمیت بودند، راس سوم را می‌طلبیدند که فراگیر، خلاق و پویا باشد. بدین سبب رویکرد بینامتنی برگزیده شد که بحث نظری آن تنها در حوزه ادبیات کاربرد ندارد بلکه کلیه حوزه‌های فکری و فرهنگی را در بر می‌گیرد و از ویژگی‌های آن به چالش کشیدن ایده‌یگانگی، اصالت و تک‌آوایی در مقابل تفاوت، تکثر و چندآوایی است. باور به مکالمه از مهمترین ارکان بینامتنیت است که جز با به رسمیت شناختن «دیگری» تحقق نمی‌یابد، چرا که مکالمه هرگز میان دو مطلق صورت نمی‌گیرد و فقط با قبول موجودیت «دیگری» است که امر مکالمه به مثابه جستجویی برای دست‌یابی به معنا ممکن است. از طرف دیگر خوانش به منظور کشف معنا به منزله ورود به شبکه‌ای از متون است که میان متن مورد خوانش و دیگر متون وجود دارد و متن خود به بینامتن تبدیل می‌گردد. نظریه پردازان پسامدرن مدعی

آنند که دیگر سخن گفتن از اصالت و یکتایی اثر هنری معنی ندارد بلکه متن هنری بافته در هم تنیده‌ای از «پیش خواننده» هاست. از طرف دیگر به قول رولان بارت، معنا هرگز نمی تواند توسط خواننده به طور کامل تثبیت شود چرا که سرشت بینامتنی اثر همواره او را به روابط متنی تازه ای رهنمون می شود. امروزه این مفهوم برای ما بیش از روشنفکران دهه شصت میلادی آشناست چرا که «شبکه ارتباط جهانی» که اینترنت از مصادیق بارز آنست خواننده را به شبکه متنوعی از متون هدایت می نماید که عملاً بی نام و نشانند. متونی که ردیابی آنان خواننده را به متون تازه ای که خود بینامتن هستند، و خواننده خود در خلق آنان مشارکت دارد، رهنمون می شود.

از دیگر ویژگیهای این رویکرد سرشت اجتماعی آنست که توسط باختین مطرح گشت و سپس کریستوا آن را بسط داده و واژه بینامتنیت را ابداع نمود. وی نه تنها معنای گفته، بل نخستین واقعیت اجرای آن را حاکی از دلالت تاریخی و اجتماعی در نیک وهله تاریخی و شرایط مفروض اجتماعی می دانست و به خطابیت واژه اشاره می کرد که رابطه متقابل میان گوینده و شنونده در آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود. از نظر وی « گفته » نه تنها جهان نگرها، گرایشها و نظریات گوینده را شکل می دهد بلکه خطاب به آن «دیگری» است که خود دارای گرایشات خاصی و در بستر اجتماعی معینی قرار دارد. نه تنها به موضوع خویش بل به گفتار دیگران درباره آن گفته خطاب می شود.

پژوهشگر می کوشد در فضای بینامتنی این سه راس مثلث حرکت نموده و خوانشی ارائه دهد که نه یگانه، اصیل و کامل بل خود بینامتنی است که خوانندگان دیگر را به خوانش فرا می خواند. از طرف دیگر تعمیم رویکرد بینامتنی (که اساساً در حوزه ادبیات شکل گرفت) به حوزه متون تجسمی و معنایابی از طریق تقابل متون کلامی، تجسمی و شرایط اجتماعی (به مثابه یک متن) از دیگر اهداف این پژوهش بود و فصلهای این پژوهش در رابطه با آنان شکل گرفت. تحلیل و تأویل که جوهره رویکرد بینامتنی است و خواننده را عملاً درگیر متن در حال خوانش می کند به نتایجی منجر گشت که بتواند سؤالات اصلی این پژوهش را پاسخ دهد و رابطه معنادار و چند جانبه‌ای بین تصاویر زنان

و بستر و تحولات اجتماعی آن دوران بیابد. معنایی که هرگز حاوی کلام اول و آخر نیست. شایسته است که این مقدمه با کلامی از باختین به انجام برسد:

معانی در مقاطع بعدی جریان مداوم گفتگو به شکلی جدید (و در زمینه‌ای جدید) حیات دوباره می‌یابند. هیچ چیز به تمامی مرده نیست. هر معنی تولد دوباره خود را گرامی می‌دارد. به این معنی ما شاهد چیزی هستیم که زمانمندی عظیم نامیده می‌شود (تودوروف، ۱۳۷۷: ۲۰۹).

۲-۱- بیان مسئله

سوالات بنیادین این پژوهش را می‌توان در چند پرسش اساسی خلاصه نمود:

- ۱- چه رابطه‌ای بین هنر دوران قاجار و تحولات اجتماعی آن عصر وجود دارد؟
- ۲- رابطه بین تصویر زنان در نقاشی دوران قاجار و تحولات اجتماعی در عرصه وضعیت زنان چگونه ارزیابی می‌شود؟
- ۳- چه رابطه‌ای بین تصویر زنان در عصر قاجار و عناصر تصویری هنر غرب وجود دارد؟
- ۴- رابطه بین تصویر زنان با باورهای فرهنگی آن دوران در مورد نقش زنان چیست؟
- ۵- نقشهای اجتماعی زنان در عهد قاجار چیست و بیان تصویری آنان چگونه است؟
- ۶- بیان تصویری حضور زنان در اسلوبهای گوناگون متداول در دوران قاجار چه تفاوت‌های عمده‌ای با یکدیگر دارند؟
- ۷- روند تغییرات، ورود عناصر جدید و دگرگونی عناصر پیشین در متون تصویری که در آنان حضور زنان مشهود است، چگونه صورت پذیرفته است؟
- ۸- روابط متنی و بینامتنی (اشارات و ارجاعات) چه کمکی می‌توانند در تولید معنا در ذهن مخاطب انجام دهند؟

۳-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق

در مورد حضور زنان در نقاشی دوران قاجار پژوهشهای متفرقه‌ای صورت گرفته است که بیشتر آنان این تصاویر را از نقطه نظر فرمی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌اند. از طرف دیگر شناخت وضعیت اجتماعی زنان در آن دوران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که رابطه معناداری با تصاویر زنان دارد. از آنجا که پاسخ درست و نسبتاً جامعی در مورد وضعیت زنان در جامعه و رابطه متقابل آن با تصاویر ایشان در دوران قاجار ارائه نشده است، یافتن جایگاه زنان در نقاشی می‌تواند گامی در جهت شناخت وضعیت آنان و هنر در دوران معاصر محسوب گردد. این شناخت نه از یک صدای واحد و تک‌گویانه بلکه از مجموع صداهایی که گاه گنگ و ضعیف هستند حاصل خواهد شد، صداهایی که در یک گفت و شنود آزادمنشانه به مسائل اساسی زنان پاسخهایی درخور دهند. ضرورت این پژوهش و تحقیقات مشابه از این جهت است که با وجود حرکات متفرقه، بسیاری از سئوالات بی‌جواب مانده‌اند و نقش واقعی فرهنگی و اجتماعی زنان در پرده‌هایی از ابهام قرار دارد.

۴-۱- اهداف تحقیق

این پژوهش به نقش زنان در نقاشی دوران قاجار می‌پردازد و در نظر دارد تا حضور آنان را در اسلوبهای نقاشی این دوران نشان دهد. از طرف دیگر نشان دادن روند تغییر شکل تصاویر چه از نظر صوری و چه از نظر مفهومی در طی دوران قاجار از دیگر اهداف این پژوهش است. این روند با شرایط اجتماعی و سیاسی تغییر می‌یابد و همچون پژواکی بر طنین در نقاشیها شنیده می‌شود. از آنجا که یک اثر نقاشی به مثابه یک متن، فضایی چند بُعدی و در هم آمیخته از سایر متون از جمله متن فرهنگی و اجتماعی است، خوانش یک اثر هنری به مثابه ورود به شبکه‌ای بینامتنی است. هدف این پژوهش کشف فضاهای درون متنی و ردیابی روابط درون آنست. در نظر رولان بارت معنای اثر هرگز نمی‌تواند توسط منتقد به طور کامل تثبیت شود چرا که سرشت بینامتنی اثر همواره او را به روابط متنی تازه‌ای رهنمون خواهد شد، بنابراین با این نگرش متن خود به بینامتنی تبدیل می‌شود که

کشف نسبی روابط درون آن هدف اصلی خوانش است. این پژوهش می‌کوشد تا با حرکت در یک فضای بینامتنی به سئوالات اصلی خود در رابطه با تصاویر زنان پاسخ دهد.

۱-۵- فرضیه‌های تحقیق

تحولات و رویدادهای دوران قاجار که در بیشتر در رابطه با برخورد با غرب شکل گرفتند، موجب پیدایش تغییرات بسیار اساسی در نقاشی این دوران شدند. از نظر بیان تصویری روی آوردن نقاشان به طبیعت‌گرایی به شیوه غربی با ظهور پدیده‌هایی چون پرسپکتیو و حجم‌نمایی خود را نشان داد. از طرف دیگر مضامین نقاشیها در رابطه با نقش اجتماعی زنان تغییر کرد و مضامین جدیدی بدان افزوده گردید که وجود آن تنها با تأثیرپذیری از هنر غربی قابل توجه است. مضامین قبلی نیز دستخوش تغییر گردید و بینش و دید غربی به آن رنگ و مایه تازه‌ای زد. مهمترین فرضیه تحقیق وجود رابطه معنادار بین تصاویر زنان در نقاشی قاجار با غربگرایی است. این رابطه از نظر شکل بیان تصویری، مضامین، اسلوبها به سویی حرکت نمود که از آغاز دوره قاجار آگاهانه و ناآگاهانه جهت‌گیری نموده بود.

۱-۶- روش و قلمرو تحقیق

چنین به نظر می‌رسد که در حوزه مطالعات هنری، روشهای تحقیق کیفی نسبت به کمی از رجحان بهتری برخوردار هستند چرا که آثار هنری پس از تولید خود از زمینه اصلی فاصله می‌گیرند و تفسیر و تأویل آنان با روشهای متداول کمی امکان پذیر نیست، بنابراین تأکید اصلی این تحقیق بر تأویل و تفسیر پدیده‌ها (از طریق تجزیه و تحلیل داده‌ها) بود. درک و قبول این مسئله که ویژگیهای فردی محقق بر تأویل او اثر می‌گذارد از مهمترین خصوصیات تحقیق کیفی است. محقق بی‌طرف وجود ندارد. هر محقق پیش‌متنهای خود را همراه دارد که شامل جنسیت، ملیت، طبقه اجتماعی، تاریخچه زندگی و ... می‌باشد. عوامل شناخته شده و ناشناس بر برداشت او اثر می‌گذرانند. از طرف دیگر